

Horn, Maurycy

Przyczynek do dyskusji o kryzysie gospodarczym Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVI-XVII wieku

Przegląd Historyczny 58/4, 668-669

1967

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Przyczynek do dyskusji o kryzysie gospodarczym Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVI—XVII wieku

Cenne uwagi Andrzeja Wyrobisza poczynione w recenzji naszych prac poświęconych dziejom gospodarczym Rusi Czerwonej pierwszej połowy XVII w. zmusiły nas do przemyślenia pewnych zawartych w nich sformułowań. Zgadza się np. w zupełności z trafnym stwierdzeniem recenzenta, że „zniszczenia powodowane przez najazdy tatarskie i przez wojska stacjonujące na Rusi Czerwonej [...] nie były przyczyną lecz skutkiem upadku gospodarczego tych ziem”. Podzielamy także zdanie Wyrobisza, że nie należy przeceniać wpływu przenikania kapitału kupieckiego do rzemiosła i zastosowania pracy najemnej na podważenie ustroju cechowego. Nie wysuwamy zastrzeżeń co do możliwości innej niż nasza interpretacja gwałtownego rozwoju prawodawstwa rzemieślniczego w pierwszej połowie XVII w. na terenie Belszczyzny. Problem ten jest co najmniej dyskusyjny.

Niektóre twierdzenia recenzenta wymagają jednak sprostowania. Wyrobisz zapewnia, że „wśród przyczyn upadku rzemiosła miejskiego w Polsce w XVII w. Horn wysuwa na pierwszy plan sprawę zniszczeń wojennych”¹. Z recenzowanych prac twierdzenie takie jednak nie wynika. Zarówno we wstępnym rozdziale pracy „Rzemiosło miejskie województwa belskiego w pierwszej połowie XVII w.”², jak również w zakończeniu tejże rozprawy³, klęski elementarne wymieniliśmy tylko jako jeden i to nie najważniejszy z czynników, które fatalnie zaciążyły na losach miast i rzemiosła w XVII w.

Omawiając skutki ekonomiczne trzeciego z kolei, najcięższego z dotychczasowych, najazdu tatarskiego na województwo belskie w 1629 r., zaznaczaliśmy wyraźnie, że zarówno sam najazd, jak i klęski chorób zakaźnych oraz rekwizycje żołnierskie z lat trzydziestych nie spowodowały gwałtownego upadku rzemiosła miejskiego. Ogólna liczba warsztatów rzemieślniczych w 26 miastach spadła zaledwie o 10%, a w pięciu miastach, które nie zaznały rujnujących najazdów tatarskich, liczba opodatkowanych zakładów rzemieślniczych wzrosła poważnie, bo od 40 do 214%. Całkowity upadek rzemiosła nastąpił natomiast, podobnie jak

¹ A. Wyrobisz, *Zagadnienie upadku rzemiosła i kryzysu gospodarczego miast w Polsce: wiek XVI czy XVII?*, PH LVIII, 1967, nr 4, s. 133.

² M. Horn, *Rzemiosło miejskie województwa belskiego w pierwszej połowie XVII wieku. Zagadnienie kryzysu gospodarczego Rzeczypospolitej szlacheckiej w XVII wieku*, Wrocław 1966, s. 19—20.

³ W zakończeniu pracy stwierdziliśmy, że „główne przyczyny stagnacji i braku postępu rzemiosła tkwią w ówczesnych stosunkach produkcji”. Po przeliczeniu kilku czynników, które naszym zadaniem kryzys spowodowały (zmniejszenie się siły nabywczej spauperyzowanego chłopstwa, rozwój rzemiosła dworskiego i rękodzieł we wsiach podmiejskich, egoistyczna polityka celną i handlową szlachty, likwidacja ceł przywozowych i dążność do obniżenia cen na wyroby rękodzielniczych miejskich poprzez wprowadzanie tzw. taks wojewódzińskich) zauważyliśmy jedynie, że przy rozpatrywaniu przyczyn stagnacji, a później upadku rzemiosła, nie należy lekceważyć wpływu klęsk elementarnych, dodając że „przykład wybranego województwa świadczy, że był to zbieg przyczyn różnorodnych, z których żadna nie miała dominującego znaczenia”. Tamże, s. 254.

w większości ziem Rzeczypospolitej, dopiero po wojnach z połowy XVII w.⁴ To samo stwierdzenie zawiera również konkluzja drugiej, wspomnianej w recenzji Wyrobisza pracy „Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605—1633 na Ruś Czerwoną”⁵.

W monografii „Rzemiosło miejskie” wysunęliśmy natomiast hipotezę na podstawie różnego typu źródeł, a nie tylko na podstawie liczb zaczerpniętych z oficjalnych dokumentów skarbowo-podatkowych, że „rzemiosło miejskie województwa bełskiego nie przeżywało widocznego kryzysu w pierwszej ćwierci XVII w.”. Twierdzenie nasze nie jest jednak w literaturze historycznej odosobnione. W odniesieniu do gospodarstwa wiejskiego Lubelszczyzny podobną myśl wysuwa J. R. Szaflik⁶, zaś autorzy monografii poświęconych dziejom miast na Ukrainie⁷ i Białorusi⁸ stwierdzają w pierwszej połowie XVII w. nie upadek, ale na odwrót burzliwy rozwój osadnictwa miejskiego. Nasuwa się przypuszczenie, że kryzys gospodarczy ogarniał poszczególne dzielnice Rzeczypospolitej nierównomiernie. Widocznie słabiej pod względem ekonomicznym zaawansowane i opóźnione w rozwoju gospodarczym ziemie wschodnie odczuły skutki kryzysu o kilkadziesiąt lat później niż ziemie centralne i zachodnie. Potwierdzenie tej hipotezy mogą dać jedynie dalsze bardzo szczegółowe prace badawcze nad rozwojem miast i rzemiosła w poszczególnych ziemiach Rzeczypospolitej w XVI i XVII w. Żywimy nadzieję że przygotowywana obecnie przez nas do druku monografia poświęcona dziejom rzemiosła miejskiego w ziemi przemyskiej i sanockiej drugiej połowy XVI i pierwszej połowy XVII w. potrafi przyczynić się w jakiejś mierze do wyjaśnienia tak ważnego i frapującego zagadnienia, jakim jest problem kryzysu gospodarczego Polski w XVI—XVII w.

⁴ Tamże, s. 162.

⁵ W konkluzji pracy zaznaczyliśmy, że wojny i klęski w latach czterdziestych i pięćdziesiątych XVII w. pogłębiły jedynie kryzys miast zapoczątkowany jeszcze w pierwszej połowie XVII w., m.in. również w wyniku niszczących kraj napadów tatarskich. Por. M. Horn, *Skutki ekonomiczne najazdów tatarskich z lat 1605—1633 na Ruś Czerwoną*, Wrocław 1964, s. 166.

⁶ J. R. Szaflik, *Wieś lubelska w połowie XVII wieku*, Lublin 1963, s. 165.

⁷ O. S. Kompan, *Miasta Ukrainy w drugiej połowie XVII st.*, Kijów 1963, s. 377.

⁸ Z. J. Kopysskij, *Ekonomiczeskoje razwitiije gorodow Bietorusii w XVI — pierwszej połowie XVII w.*, Mińsk 1966, s. 201.